

DOI 10.26565/2227-6521-2026-56-09

УДК 316.4

ГЕТЕРОГЕННІСТЬ ДЖЕРЕЛ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Довбиш Наталія Євгенівна – аспірантка кафедри соціології навчально-наукового інституту соціології та медіакомунікацій Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна, e-mail: moshynska8@gmail.com, ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0072-3295>

У статті досліджується проблематика джерел соціального капіталу формальних та неформальних інститутів територіальних громад (ТГ). Територіальна громада визначається як особлива територіально-адміністративна одиниця із партнерським способом взаємодії її населення та громадянською ініціативою в управлінні. Підкреслюється, що важливим чинником зміцнення самоорганізації та сталого розвитку територіальної громади є соціальний капітал, який виступає показником позитивного ефекту управління, економічного розвитку, стану інфраструктури, соціальної коагуляції, політичної участі на місцях. Зазначається, що актуальність дослідження гетерогенності соціального капіталу територіальних громад зумовлюється потребою у зміцненні їхніх внутрішніх зв'язків. Акцентується увага на тому, що значущість зміцнення цих зв'язків потрібно розглядати у контексті загальної державної стратегії воєнного протистояння, яка не передбачає задоволення локальних соціально-побутових потреб, які є базовими капіталогенеруючими структурами. Визначаються місце та роль формальних та неформальних соціальних інститутів як осередків формування соціального капіталу територіальних громад. Підкреслюється, що ці інститути зазнали суттєвих змін під впливом соціально-політичних трансформацій в Україні. Доводиться, що формальні соціальні інститути відіграють роль основних осередків накопичення соціального капіталу, що за умови занепаду яких неформальні інституції втрачають шанс на легітимне існування. Описується феномен неформальних соціальних інститутів в Україні, кількість та активність діяльності яких значно зросла за останні роки. Підіймається питання доцільності існування неформальних інститутів в залежності від мети їхнього створення та ефективності функціонування в межах певної територіальної громади. Визначаються можливості підвищення їхньої ролі у формуванні соціального капіталу громади. Досліджується взаємодія формальних та неформальних соціальних інститутів, їхній вплив на жителів територіальних громад. Наголошується на необхідності подальших досліджень місця та ролі цих інститутів у формуванні соціального капіталу та життєдіяльності територіальних громад.

Ключові слова: соціальний капітал, територіальна громада, соціальний інститут, інституційна довіра, формальні інститути, неформальні інститути, норми.

Для цитування: Довбиш Н. Є. Гетерогенність джерел соціального капіталу територіальних громад. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. 2026. Випуск 56. С. 86-93. doi: <https://doi.org/10.26565/2227-6521-2026-56-09>

How to Cite: Dovbysh, N. (2026) 'Heterogeneity of sources of social capital of territorial communities'. *Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Sociological studies of contemporary society: methodology, theory, methods*. 56. pp. 86-93. doi: <https://doi.org/10.26565/2227-6521-2026-56-09> [in Ukrainian]

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах довготривалого реформування системи місцевого адміністрування виникає цілком передбачувана та очікувана потреба у самоорганізації та активізації соціальних зв'язків громадян. Адже разом з проведенням адміністративно-територіальної реформи відбувається також трансформування внутрішніх норм та порядків. Політика «самостійного» управління та відповідальності на місцях потребує залучення не лише економіко-політичної сили, але й соціально-гуманітарної. Соціальний капітал може відігравати ключову роль у зміцненні самоорганізації та сталого розвитку територіальних громад (ТГ), оскільки активізація процесів самоорганізації може бути досягнута через побудову міцних соціальних мереж, спільних ініціатив та партнерство між місцевими громадянами, місцевими владами та іншими зацікавленими сторонами. Це може включати розвиток місцевих громадських організацій, спільних проєктів і програм, а також обмін досвідом та ресурсами між різними громадами. Таким чином, соціальний капітал може виступати як каталізатор для підтримки і розвитку самоорганізованих ініціатив та сприяти сталому розвитку громад на місцях. Так, соціальний капітал як концепція – це метафора і ідея, яка використовується для опису мережі

взаємовідносин, довіри та взаємодопомоги між людьми та групами в суспільстві. Він охоплює такі різноманітні елементи, як соціальні зв'язки, норми, цінності та довіра, які дозволяють людям співпрацювати для досягнення спільних цілей.

В умовах глобалізації і зростаючої взаємозалежності між регіонами розвиток та підтримка громадських мереж стають важливими для стійкого економічного та соціального розвитку. Та чи стійка ця стратегія політики ТГ в Україні? В умовах воєнного стану політика держави спрямована на досягнення загальнонаціональних цілей, але не на дослідження проблем локального територіального устрою. Розвиток соціального капіталу ТГ під час воєнного стану представляє собою складну та важливу проблему, оскільки різноманітні конфліктні ситуації, які виникають не лише на фронті, але й у повсякденному житті, можуть серйозно підірвати вже існуючі соціальні зв'язки та спричинити значні втрати як у людських життях, так і в соціальному та економічному розвитку громад. Проте навіть в умовах воєнного стану, розвиток соціального капіталу може відігравати ключову роль у забезпеченні внутрішнього порядку, стабільності та допомозі тим, хто потребує.

Актуальність проблеми соціального капіталу за останні роки в Україні стала значно вищою, ніж досі. Це стосується перш за все розірвання соціальних зв'язків між людьми внаслідок дії воєнного стану: міграція, роз'єднання сімей, загублені діти, руйнування історичних територій, масова загибель людей тощо. З'явилася велика кількість досліджень, які зараз базуються на основних поняттях соціального капіталу, зокрема дослідження соціального капіталу в Україні СГ «Рейтинг» у 2023 році; опитування соціологічної служби Центру Разумкова у січні 2024 року «Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади. Довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів»; Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) провів всеукраїнське опитування «Динаміка довіри соціальним інституціям у 2021-2023 роках» тощо. На жаль, результати цих досліджень є не зовсім втішними як для країни європейського зразка. Репрезентативність досліджень складно використовувати на рівні ТГ, адже кожен регіон України переживає воєнні дії по-різному.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вже можна вважати науковим трюїзмом, що соціальний капітал є важливим фактором розвитку ТГ. Але до цього функціоналу соціальний капітал не зводиться. Це складне явище, що позначається широким мультидисциплінарним поняттям, вивчається представниками різних галузей науки.

Серед соціологів найбільш відомим є Роберт Патнем, який на прикладі регіональної диференціації Італії досліджує різноманітні аспекти соціального капіталу, включаючи мережі соціальних зв'язків, довіру, участь у громадських організаціях та інші форми спільного життя, і робить висновок про необхідність відновлення громадського зацікавлення та контактування для підтримки демократії і соціальної солідарності [1]. Нан Лін здійснив значні дослідження в галузі соціального капіталу та мереж, зосереджуючись на ролі соціальних зв'язків у формуванні економічних результатів; він зокрема вивчав соціальний капітал на різних рівнях функціонування, а також роль соціальних мереж у формуванні доступу до ресурсів [2, 3].

Важливим є дослідження Річарда Флоріди про роль креативного класу та соціального капіталу у створенні інноваційного середовища в ТГ [4]. Дослідження Марка Грановетера, який відомий своєю теорією «слабких зв'язків» та їхній вплив на соціальний капітал, відіграють важливу роль у дослідженнях соціального капіталу ТГ, хоч безпосередньо ними автор не цікавився. Його дослідження є важливими для розуміння соціальних взаємодій і мають важливе значення для розуміння соціального капіталу на більш значущому рівні ніж мікро [5, 6].

Серед вітчизняних досліджень спостерігається тенденція підвищення інтересу до соціального капіталу в контексті конституювання та функціонування ТГ, і це скоріше пов'язано із актуальністю реформи децентралізації, яка набирала обертів. Зокрема, в Україні значно збільшилася кількість публікацій про соціальний капітал ТГ. Так, О. Дейнеко досліджує ТГ як нові локальні спільноти в Україні з метою формування соціальної згуртованості [7, 8, 9]. О. Гірман досліджує соціальний капітал як ресурс регіонального розвитку, а також аналізує закордонний досвід у місцевому та регіональному управлінні на основі соціального капіталу [10, 11]. М. Грицаєнко аналізує соціальний капітал громад з економічної точки зору, а саме як інвестицію та як інструмент реалізації підприємництва та економічної самостійності [12, 13]. Багатогранний підхід до соціального капіталу як показника територіального успіху демонструє О. Дяконенко, яка, до речі, одна з небагатьох досліджує соціальний капітал саме під впливом змін сучасного соціально-політичного середовища [14, 15].

Узагальнюючи ці дослідження, зауважимо, що соціальний капітал суспільства (у нашому випадку – територіально обмеженого) формує та підтримує комунікації між різними суб'єктами, які здійснюються на основі спільних моральних принципів і цінностей. Звідси ж маємо і вплив стану соціального капіталу у суспільстві на характер комунікацій між людьми.

Інакше кажучи, соціальний капітал виступає і ресурсом, і джерелом. Так, ТГ із низьким рівнем індивідуального соціального капіталу її членів має високу вірогідність його збагачення. Для цього існують динамічні та здатні до самовдосконалення соціальні інститути, створені нормами і традиціями і покликані

закладати фундамент для обміну соціальним капіталом. Правила та обов'язки ґрунтуються на взаємодії та міжособистісному зв'язку, що і є ключовою метою реформи адміністративно-територіального устрою, і, врешті-решт, це і є шляхом до розбудови соціального капіталу громад.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день реформа адміністративно-територіального управління все ж не є завершеною ані логічно, ані процедурно. Із 2014 року відбулася реалізація першого етапу, а саме передача від органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування (ОМС) значної частини повноважень, ресурсів та відповідальності. У 2020 році уряд України затвердив новий адміністративно-територіальний устрій базового рівня. Для подальшого просування реформи та її завершення у 2022 році планувалося внесення змін до Конституції України щодо децентралізації, які з певних правових причин не вдалося реалізувати протягом попередніх років. Окрім нормативно-концептуальних кроків, які допомагають впроваджувати децентралізацію, є ще й внутрішні закономірності реформи, покликані утримувати, поєднувати та нарощувати уже існуючі надбання. Але у лютому 2022 року введення воєнного стану на території України перервало реформаторські процеси, зокрема у сфері децентралізації.

Концептуальне бачення реформи децентралізації та територіальної організації влади Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України було сформульоване в Плані заходів на 2024-2027 роки з урахуванням умов воєнного часу та наслідків воєнних дій, пошкоджень та руйнувань. Багатовимірність та комплексність проблем спонукає зміни, адже мультифакторний дизайн процесів у внутрішньому та зовнішньому середовищі справляє фундаментальний вплив на соціальну сферу: вони спричиняють труднощі в управлінні суспільством у непередбачуваних, небезпечних, критичних ситуаціях, викликають негативні зміни у соціальній сфері, підвищують соціальні ризики. Поширення соціальних ризиків як небезпек, що виникають і виявляють себе в межах соціальної сфери суспільства [16], спричиняє негативні зміни якості та рівня життя людей, деформацію самої соціальної сфери, виступає гальмом на шляху створення сприятливих умов для розширеного відтворення людського потенціалу та послаблює запас соціальної стійкості [17]. І це при тому, що саме соціальні інститути, які страждають від трансформацій політико-економічного сектору, відіграють ключову роль у формуванні соціального капіталу громад.

У цьому контексті ми покладемо *за мету нашого дослідження* концептуалізацію стану та якості основних джерел соціального капіталу ТГ в умовах поточних соціально-політичних трансформацій, описаних нами вище.

Виклад основного матеріалу. ТГ – це складна гетерогенна та ієрархічна соціально-політико-економічна система, яку можна визначити як сукупність взаємопов'язаних та взаємодіючих рис спільноти, об'єднаної за територіальною ознакою та є частиною соціуму, первинним суб'єктом місцевого самоврядування, а також носієм спільних економічних інтересів [18]. Як і в будь-якій структурі, у ній є капіталогенеруючі джерела, а саме соціальні інститути, зокрема соціальні інститути впливають на формування соціального капіталу в суспільстві.

Спираючись на досвід попередньо здійснених досліджень та наукових пошуків [19], соціальний інститут ми розглядаємо як формальні та неформальні правила, норми, цінності, процедури та структури, які регулюють поведінку людей та взаємовідносини між ними. Формальні соціальні інститути включають урядові органи, законодавство, політичні партії та інші організації, які встановлюють правила та процедури для функціонування суспільства. Неформальні соціальні інститути можуть включати сім'ю, дружбу, культурні традиції, мережі соціальних зв'язків тощо.

Саме соціальні інститути, причому обох вищеназваних класів, впливають на формування та відтворення соціального капіталу через, як можна передбачати, такі механізми:

- створення структур спілкування та взаємодії;
- формування спільних цінностей та довіри;
- підтримка громадських ініціатив.

Соціальні інститути можуть стимулювати участь у громадських ініціативах, сприяючи розвитку громадської активності та взаємодопомоги і відіграючи ключову роль у формуванні соціального капіталу, а також створюючи умови для спілкування, взаємодії та встановлення довіри між людьми у суспільстві.

Формальні соціальні інститути несуть «відповідальність» за найбільш значущі сфери: забезпечення умов для початкової освіти, соціальний захист населення, регулювання діяльності житлово-комунального сектору, розвиток культури та спорту, планування місцевого розвитку громад, регулювання сектору громадського транспорту, забезпечення умовами закладів охорони здоров'я, створення місць для працевлаштування тощо. Такий субсидіарний¹ управлінський підхід сприяє підвищенню рівня довіри

¹ Субсидіарний підхід - організаційний і правовий принцип, відповідно до якого задачі повинні вирішуватися на найнижчому або найбільш віддаленому від центру рівні, на якому їхнє вирішення можливе та ефективне; у даному контексті

місцевого населення до ОМС, надає ТГ економічну незалежність та дозволяє цілеспрямовано використовувати місцеві ресурси (податки у тому числі) для стимулювання розвитку власних територій.

Як ми вже згадували раніше, реформація адміністративно-територіального устрою була пригальмована на час воєнного стану, однак продовження реформи децентралізації залишалося пріоритетом для країни ще у 2023 році, про що наприкінці 2022 року заявив прем'єр-міністр. Однак відбулося зовсім інакше: місцеві податки із фізичних осіб (зокрема посадовців певних категорій) (ПДФО) тепер всі спрямовані у державний бюджет, але функціонал посадових осіб таки значно розширився. Окрім цього, призупинене фінансування місцевих програм у напрямках освіти, культури, спорту, позашкільля тощо, оскільки кошти спрямовані на забезпечення Збройних Сил України.

Наприклад, для освіти це проявляється у тому, що наразі лише мала частка закладів загальної середньої освіти забезпечені укріпленням для здійснення повноцінного навчального процесу в умовах війни, а позашкільня освіта так і взагалі страждає, а подекуди і зовсім не функціонує. Через скорочення кількості абітурієнтів запускається укрупнення закладів вищої освіти, що ускладнюється інтенсивними процесами вимушеної еміграції українців з країни, що ще зменшує потенційний обсяг абітурієнтів для вищої освіти та учнів – для середньої.

Все це накладається на контекст армії, яка потребує все більшого фінансування, залучення додаткової бойової сили, закупівлю техніки для оборони. У цей же час різко знижується кількість працездатного населення за рахунок мобілізації чоловіків та неможливості повної зайнятості жінок; критично зростає потреба у технічно-інженерних кадрах на мезорівні професійної структури суспільства. Паралельно на макрорівні соціально-економічної системи гостра девальвація спричиняє економічну та побутову кризи.

Всі ці та багато інших аргументів свідчать про руйнування традиційних формальних соціальних інститутів, які забезпечують важливі базові потреби суспільства – фізіологічні, безпекові, соціальні. Відповідальність за урегулювання та виконання цих та інших проблемних питань покладається перш за все на місцеву владу, що і передбачає децентралізація: проблеми соціальних інститутів це не лише проблема державного значення, а передусім є місцевою територіальною задачею. І одним із прихильників думки, що відповідальність за соціальні інститути несе місцева влада, є вже згаданий Марк Грановеттер, який є представником теорії інституціональної продуктивності, тобто що ефективність та продуктивність суспільства залежать не лише від таких матеріальних чинників, як технології та ресурси, але і від того, як добре функціонують інституції, які регулюють поведінку та взаємодію людей. Представники цієї теорії схиляються до думки, що ефективна діяльність інститутів породжує зростання довіри та громадської участі, а сама здатність соціальних груп діяти у своїх колективних інтересах залежить від якості формальних інститутів, в яких вони проживають. Разом з тим в цій теорії підкреслюється, що виконання зобов'язань державних і недержавних інститутів залежить від їхньої власної внутрішньої узгодженості, надійності та компетентності, а також їхньої підзвітності громадянському суспільству [20].

Якщо формальні соціальні інститути функціонують недостатньо ефективно, це може суттєво підрвати рівень соціального капіталу, який почне розпадатися та редукуватися. У соціальних мережах в такому випадку значно знизиться рівень довіри і якості взаємодії, співпраця буде менш результативною (а то й безрезультатною та суто ритуально-формалізованою), а міжособистісні чи міжгрупові стосунки можуть стати більш конфліктними та нестабільними.

Крім того, низька функціональність формальних інституцій може призвести до того, що громадяни втратять віру у систему та владу, що може призвести до зростання анархічних настроїв, безладу, корупції та інших негативних явищ.

Але окрім формальних носіїв соціального капіталу, є ще одна важлива властивість територіального масштабу та мезорівня організації соціальної тканини – а саме громадянська участь, яка є ключовим елементом демократичного процесу та розвитку локального самоврядування. Цей елемент передбачає, що громадяни мають право брати активну участь у прийнятті рішень, які стосуються їхнього життя та спільноти, і може виявлятися у різних формах, серед яких ключовими для нашого дослідження соціального капіталу є наступні.

1. Участь у громадських обговореннях та консультаціях. Місцеві влади можуть організовувати зустрічі, консультації та публічні слухання з метою обговорення важливих питань та збору думок та пропозицій громадян. В дійсності такою формою є громадські слухання, які відновили своє існування у більшості територіальних громад лише відносно недавно. Ця форма демократичного управління, так і не встигнувши стати популярною та систематичною, зазнала наслідків пандемії та воєнного стану, але все ж таки дозволяє оцінити настрої лідерів думок, які у демократичному суспільстві є носіями соціального капіталу. Лідери думок безпосередньо контактують та взаємодіють із місцевим населенням і, відповідно, володіють інформацією щодо поточних проблем територіальної громади.

2. Громадські ради та комітети. Створення громадських рад або комітетів спрямоване на залучення громадян до процесу прийняття рішень, допомагаючи у формулюванні політик та контролюючи дії місцевих влад. Громадські ради – це форма владно-громадської взаємодії, обов'язкове створення яких при органах виконавчої влади було започатковане у 2004 році. Процес становлення громадських рад в Україні ще триває, але відсутність ефективних правових та організаційних засад діяльності спричинила їхнє переважно формальне функціонування при органах виконавчої влади, а відсутність правових підстав створення громадських рад при ОМС позбавила можливості громадян на участь у здійсненні публічного врядування на рівні об'єднаних територіальних громад [21]. На жаль, сьогодні питання створення громадських рад при ОМС є не врегульованим, однією з причин чого є рекомендаційний характер виконання рішень громадських рад, що свідчить про суто формальне їхнього існування при ОМС.

3. Ініціативи місцевого розвитку. Громадяни можуть запускати та реалізовувати різноманітні ініціативи та проекти, спрямовані на поліпшення умов життя в громаді, відновлення інфраструктури, розвиток культурних та освітніх програм тощо. Така активність змусить взаємодіяти різні ланки, залучені до становлення тієї чи іншої ініціативи. Реалізація будь-якого проекту передбачає залучення людей, експертів, фахівців, представників влади чи інших інституцій. Таким чином виникає потреба компромісу, домовленостей, створюється місце довіри та репутації, що є невід'ємними атрибутами соціального капіталу. До речі, з воєнним станом в Україні значно збільшилася кількість громадських організацій та благодійних фондів, які спрямовують свою діяльність на допомогу внутрішньо переміщеним особам та армії. Іншим питанням є сутність цього як проекту, спрямованого на поліпшення умов життя у громаді і орієнтованого на підвищення рівня соціального капіталу.

4. Інформування та доступ до інформації. Важливо забезпечити громадян доступом до інформації про діяльність місцевих влад, їхні рішення та плани. Чим більше інформації мають громадяни, тим більше вони можуть брати участь в ухваленні рішень та контролювати роботу органів місцевого самоврядування. Це забезпечить вищий рівень довіри до влади та взаємодії з нею, що може бути фактором розвитку соціального капіталу громади.

Описані вище прояви неформальних соціальних інститутів в громадянській участі свідчать і про наявність соціального капіталу у лідерів громади, і про його імовірне підвищення, що, своєю чергою, сприяє зміцненню демократичних цінностей, підвищенню легітимності та ефективності прийнятих рішень, а також сприяє активному розвитку та покращенню умов життя громадян.

Отже, інститути громадянського суспільства складаються з різних компонентів, які можуть бути як формальними, так і неформальними. Формальні компоненти включають організації, зареєстровані за законодавством країни та зі статусом юридичної особи. Це можуть бути неприбуткові організації, громадські об'єднання, благодійні фонди, професійні асоціації та інші структури, які діють за певними правилами та стандартами. Неформальні ж компоненти характеризують групи громадян, що об'єднуються навколо спільних ідей, цінностей або інтересів, але не мають офіційного статусу або реєстрації. Ці неформальні групи можуть включати активістські рухи, ініціативні групи, спільноти та інші форми громадської організації. Феномен неформальних організацій громадянського суспільства сьогодні потребує особливого акценту на дослідженні джерел соціального капіталу громади.

Неформальні соціальні інститути отримали друге життя та справжній спалах своєї популярності з воєнним станом, який дійсно спонукав людей створювати та підтримувати такі інститути задля допомоги один одному. Зокрема ми спостерігаємо наступні типи актів гуртування та взаємодії:

1) допомога військовим: громадяни збирають та надають фінансову, медичну, гуманітарну або моральну підтримку, що може включати збір коштів, надання медичних послуг, відправлення вантажів із медикаментами та іншими потрібними речами;

2) громадський контроль та нагляд: громадяни активно відстежують події в зоні бойових дій, допомагаючи відшукати втрачених або зниклих;

3) збір гуманітарної допомоги та організація в реабілітації: громадяни організовують гуманітарні місії, відправляють допомогу в зони конфлікту, а також надають підтримку ВПО, які залишили свої домівки через воєнний конфлікт;

4) соціальна діяльність та психологічна підтримка: громадяни організовують групи психологічної підтримки для осіб, які постраждали від воєнного конфлікту, куди можна віднести проведення різноманітних культурних та соціальних заходів.

Неформальні мережі і зв'язки відіграють важливу роль у різних аспектах суспільного життя, а саме: економічна активність²; політична участь³; соціальна інтеграція⁴;

² Неформальні мережі і зв'язки можуть сприяти розповсюдженню інформації про можливості працевлаштування та інвестицій, можуть стимулювати підтримку та співпрацю, сприяючи розвитку підприємництва та інновацій.

³ Сприяння участі громадян у виборчих кампаніях, громадських обговореннях та різних формах громадянської участі

⁴ Можуть забезпечувати підтримку, допомогу та взаємодію між різними групами та сприяти розвитку соціальної солідарності. Зразковим прикладом є адаптація людей з числа ВПО на нових територіях.

Насправді помітно, що українська громадянська суспільність активно (взаємодіяла на початку та під час воєнного конфлікту, спільно забезпечуючи підтримку тим, хто потребував її найбільше. В контексті нашого дослідження важливо, що елементи громадської ініціативи та спільних дій, розширення мережі соціальних контактів, наслідування спільних інтересів та цінностей, довіра та взаємодія взагалі є ознаками соціального капіталу.

На мікрорівні дослідження демонструють, що соціальний капітал як джерело соціальної підтримки є важливим чинником індивідуального здоров'я та загального добробуту [21].

Висновки і перспективи. Отже, на сьогодні неформальні соціальні інститути більше сприяють утворенню та розвитку соціального капіталу, аніж формальні соціальні інститути, більше сконцентровані на тому, щоб «тримати удар» соціально-політичних трансформацій і не здатні повноцінно протистояти зовнішнім викликам. Але дослідницьки важливо встановити, про яку тенденцію соціального капіталу у контексті громад це може свідчити: утримання, втрата чи набуття? Взаємодія між формальними і неформальними інститутами може відбуватися за різними моделями. Погоджуючись із результатами попередніх досліджень, ми також вважаємо, що це буде залежати від конкретних умов та контексту суспільства: комплементарна (взаємодоповнення), конкурентна, симбіотична (збереження власної автономності за умови співпраці), залежна (як правило, неформальні від формальних) та інші.

Форма взаємодії між цими видами соціальних інститутів залежить від ряду характеристик. Перш за все це організаційна структура та законодавчі рамки – наприклад, наявність законів та правил може визначати, як формальні інститути взаємодіють з неформальними структурами та регулюють їхню діяльність. Наступними є політичні умови: у суспільствах з авторитарним режимом формальні інститути можуть вживати заходи з обмеження впливу неформальних структур, тоді як у демократичних суспільствах може бути більше можливостей для співпраці та взаємодії. Також це такі економічні умови, як рівень розвитку, зайнятість та доступ до ресурсів: у суспільствах з низьким рівнем економічного розвитку неформальні інститути можуть грати набагато важливішу роль у забезпеченні соціального захисту та підтримки. Нарешті, важливу роль відіграє культурний контекст та історична спадщина.

Таким чином, форма та модус взаємовідносин між формами соціальних інститутів залежить від багатьох факторів, а від форми залежить рівень (кількісний вимір) та зміст (якісний вимір) соціального капіталу. Ефективне функціонування інституцій, які регулюють суспільство, залишається важливим компонентом стабільності та розвитку. Таким чином, формальні та неформальні соціальні інститути та соціальний капітал є взаємозалежними, і неефективність одного може призвести до погіршення ситуації в обох випадках.

Всі ці напрацювання мають бути розвиненими в подальших дослідженнях соціального капіталу територіальних громад, перспектива яких полягає у вивченні факторів, що впливають на формальні та неформальні інститути, перш за все у їхньому індивідуальному існуванні та у взаємодіях між ними. Визначення таких факторів дозволить дослідити взаємозв'язок між соціальним капіталом та такими іншими чинниками, як економічні показники, політична стабільність, щоб можливо було здійснити прогнозування викликів та способів їх подолання для громади. Дослідження реформування діяльності формальних соціальних інститутів дозволить оцінити перспективу розвитку неформальних інститутів як похідної, оскільки діяльність громадянського сектору знаходиться в залежності від суспільних норм.

Список використаної літератури:

1. Патнем Р. Д. Леонард Р. Нанетті Р. *Творення демократії: традиції громадянської активності в сучасній Італії*. Київ: Основи. 2001. С. 302.
2. Lin N. *Social Capital: A Theory of Social Structure and Action*. New York: Cambridge University Press. 2002. 294 p.
3. Lin N., Dean A., Ensel W. M.. *Social support, life events, and depression*. Orlando, Florida : Academic Press. 1986. P. 376.
4. Florida R. Mellander Ch Stolarick K. Inside the Black Box of Regional Development: Human Capital, the Creative Class and Tolerance. 8th ed. *Journal of Economic Geography*. 2007. P. 48. URL: https://creativeclass.com/wp-content/uploads/2020/07/Inside_the_Black_Box_of_Regional_Development.pdf (date of access: 02.03.2024)
5. Granovetter M. The Strength of Weak Ties: A Network Theory Revisited. *Sociological Theory*. 1983. P. 201-233.
6. Granovetter M. The Strength Of Weak Ties. *The American Journal of Sociology*. 1973. Vol. 78, No. 6. P. 1360-1380.
7. Дейнеко О. О. Об'єднані територіальні громади як нові локальні спільноти в Україні: механізми формування соціальної згуртованості. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2021. Випуск 1 (49). С. 14-21. DOI [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2021.1\(49\).232644](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2021.1(49).232644) (дата звернення: 11.03.2024).
8. Дейнеко О. О. Локальний громадський активізм як компонент соціальної згуртованості в об'єднаних громадах: особливості, прояви, агенти. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2020. С. 51-57. DOI <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i26.905> (дата звернення: 11.03.2024).
9. Дейнеко О. О. Міжгрупові розколи в об'єднаних територіальних громадах: ризики послаблення соціальної згуртованості в децентралізованій Україні. *Соціологічні студії*. 2020. Випуск 2 (17). С. 55–65. DOI: 10.29038/2306-3971-2020-02-55-65 (дата звернення: 11.03.2024).
10. Гірман О. Соціальний капітал як фактор регіонального розвитку. *Публічне управління XXI століття: традиції та інновації* : зб. тез XVII Міжнар. наук. конгресу, 27 квітня 2017 р. X. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр». 2017. С. 114-116. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SBORNIKI_2018/2017_01.pdf#page=114 (дата звернення: 12.03.2024).

11. Гірман О. Держава та громадянське суспільство: особливості взаємодії. *Публічне управління XXI століття: форсайтінг успіху* : зб. тез XVI Міжнар. наук. конгресу, 21 квітня 2016 р. Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр». 2016. С. 155-158. URL: <https://ipa.karazin.ua/wp-content/themes/kbuapa/filesforpages/publications/2016-01.pdf#page=155> (дата звернення: 12.03.2024).
12. Грицаєнко М. Соціальні інвестиції в соціальний капітал. *Економіка праці та соціальна політика*. 2018. С. 188-194.
13. Грицаєнко М. Соціальний капітал територіальних громад та їх об'єднань. *Modern Economics Електронне наукове видання з економічних наук*. 2017. Випуск № 4. С. 63-74 URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2523/1/grytsaenko.pdf> (дата звернення: 12.03.2024)
14. Дяконенко О.І. Розвиток формальних та неформальних комунікаційних каналів у трудовій сфері під впливом соціального капіталу. *Модернізація економіки: сучасні реалії, прогностичні сценарії та перспективи розвитку* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Херсон, 28 квітня 2020 р. Херсон : Видавництво ФОП Вишемирський В.С. 2020. С. 174-175.
15. Дяконенко О. Соціальний капітал територіальних громад України в умовах війни: сучасні трансформації та прогностичні зрушення. *Демографія та соціальна економіка - Demography and Social Economy*. 2023. Випуск 2 (52). С. 54-71. DOI: 10.15407/dse2023.02.054 (дата звернення: 12.03.2024).
16. Березіна С. Сучасні тенденції в реформуванні системи соціального страхування України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2015. Випуск 3. С. 25-31.
17. Власенко Р. Яценко Л. Соціальні ризики України в умовах війни та повоєнного відновлення. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2023. Випуск № 7. С. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-7-07-01> (дата звернення: 12.03.2024).
18. Грицаєнко М. І. Місце соціального капіталу у формуванні та об'єднанні територіальних громад. *Регіональна економіка*. 2016. С. 116-123. URL: http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/2427/1/business-inform-2017-8_0-pages-116_123.pdf (дата звернення: 12.03.2024).
19. Куценко В. Роль середовища у формуванні соціального капіталу. *Вісник Національної академії наук України*. 2010. № 12. С. 25-35.
20. Середа Ю. В. Роль соціального капіталу в модернізації українського суспільства. *Український соціум*. 2014. Випуск № 2. С. 54-70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2014_2_8 (дата звернення: 12.03.2024).
21. Крайній П. І. *Громадські ради в Україні: адміністративно-правове дослідження: монографія*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2022. С. 160. URL: <https://is.gd/xbyofy> (дата звернення: 12.03.2024).
21. Yip W., Subramanian S.V., Mitchell A.D., Lee D.T., Wang J., Kawachi I. Does social capital enhance health and well-being? Evidence from rural China. *Social science & medicine*. 2007. Vol. 64, № 1. P. 35-49.
22. Стрижак О.О. Дихотомія формальних та неформальних інститутів. *Економіка та суспільство*. 2016. Випуск № 5. С. 19-25. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/5_ukr/4.pdf (дата звернення: 12.03.2024)

Статтю отримано 23.03.2026

Статтю рекомендовано до публікації 23.04.2026

Статтю прийнято до друку 25.05.2026

Статтю опубліковано 29.05.2026

HETEROGENEITY OF SOURCES OF SOCIAL CAPITAL OF TERRITORIAL COMMUNITIES

Dovbysh Nataliia – PhD student of the Sociology Department, Educational and Scientific Institute of Sociology and Media Communications of V.N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine e-mail: moshynska8@gmail.com ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0072-3295>

The article examines the issues of sources of social capital of formal and informal institutions of territorial communities. The territorial community is characterized as a special territorial-administrative unit with a partnership-based way of interacting with its population and civic initiative in management. Social capital is examined as a key to strengthening self-organization and sustainable development of a territorial community. In the article, the social capital of a community acts as an indicator of the positive effect of management, economic development, infrastructure development, social coagulation, and political participation in the field. The relevance of the topic under study is argued by the need to strengthen internal ties of territorial communities. The problem of their strengthening is considered through the prism of the general state strategy of military confrontation, which does not provide for the satisfaction of local social and household needs, which are basic capital-generating structures. The author describes formal and informal social institutions as centers of origin of social capital, their place, role and action, which have undergone changes under the influence of socio-political transformations in Ukraine. Formal social institutions play the role of the main ones, in the event of their decline, informal institutions lose the chance for legitimate existence. The phenomenon of informal social institutions is described, the number and manifestations of which have significantly increased in recent years in Ukraine. The question of the feasibility of the activities of informal institutions is raised depending on the purpose of their creation and territorial functioning; the prospects of their positive significance in the formation of social capital of the community. The interaction of formal and informal social institutions, their dominant roles, the place of civic participation and the impact on residents of territorial communities are studied. The prospect of further research into the factors influencing various social institutions as separately operating structures and interacting phenomena is identified.

Keywords: social capital, territorial community, social institute, institutional trust, informal institutions, norms.

References:

1. Patnem R. D., Leonard R., Nanetti R. (2001). *Creating democracy: traditions of civic activism in contemporary Italy*. Kyiv: Basics. 2001. P. 302. [in Ukrainian]
2. Lin N. (2002). *Social Capital: A Theory of Social Structure and Action*. New York: Cambridge University Press. 294 p.
3. Lin N., Dean A., Ensel W.M.. (1986). *Social support, life events, and depression*. Orlando, Florida : Academic Press. 376 p.
4. Florida R. Mellander Ch Stolarick K. (2007). Inside the Black Box of Regional Development: Human Capital, the Creative Class and Tolerance. *Journal of Economic Geography*. 8th ed. P. 48. Available at: https://creativeclass.com/wp-content/uploads/2020/07/Inside_the_Black_Box_of_Regional_Development.pdf (Accessed: 02.03.2024)
5. Granovetter, M. (1983). The Strength of Weak Ties: A Network Theory Revisited. *Sociological Theory*. pp. 201–233.
6. Granovetter M. (1973). The Strength Of Weak Ties. *The American Journal of Sociology*. Vol. 78, No. 6. pp. 1360–1380.
7. Deineko O.O. (2021). United territorial communities as new local communities in Ukraine: the mechanism of formation of social cohesion. *Bulletin of NTUU «KPI». Politology. Sociology. Right*. Issue 1 (49). pp. 14-21. DOI [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2021.1\(49\).232644](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2021.1(49).232644) (Accessed: 11.03.2024) [in Ukrainian]
8. Deineko O.O. (2020). Local public activism as a component of social cohesion in united communities: features, manifestations, agents. *Actual problems of philosophy and sociology*. pp. 51-57. DOI <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i26.905> (Accessed: 11.03.2024) [in Ukrainian]
9. Deineko O.O. (2020). Intergroup splits in united territorial communities: risks of weakening social cohesion in decentralized Ukraine. *Sociological studies*. Issue 2 (17). pp. 55–65. DOI: 10.29038/2306-3971-2020-02-55-65 (Accessed: 11.03.2024) [in Ukrainian]
10. Hirman O. (2017). Social capital as a factor of regional development. *Public administration of the 21st century: traditions and innovations*: coll. theses XVII International of science Congress, April 27, 2017. H.: HarRI NADU Publishing House «Master». pp. 114-116. Available at: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SBORNIKI_2018/2017_01.pdf#page=114 (Accessed: 12.03.2024) [in Ukrainian]
11. Hirman O. (2016). State and civil society: features of interaction. *Public administration of the 21st century: foresight of success*: coll. theses XVI International of science congress, April 21, 2016. H. : HarRI NADU Publishing House «Master». pp. 155-158. Available at: <https://ipa.karazin.ua/wp-content/themes/kbuapa/filesforpages/publications/2016-01.pdf#page=155> (Accessed: 12.03.2024) [in Ukrainian]
12. Hrytsaienko M. (2018). Social investments in social capital. *Labor economics and social policy*. pp. 188-194 [in Ukrainian]
13. Hrytsaienko M. (2017). Social capital of territorial communities and their associations. Modern Economics Electronic scientific publication on economic sciences. Issue No. 4. pp. 63-74 Available at: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2523/1/grytsaenko.pdf> (Accessed: 12.03.2024) [in Ukrainian]
14. Diakonenko O.I. (2020). Development of formal and informal communication channels in the labor sphere under the influence of social capital. *Modernization of the economy: current realities, predictive scenarios and prospects for development: materials of the International science and practice conference*, Kherson, April 28, 2020. Kherson: V.S. Vyshemyrskyi FOP Publishing House. pp. 174-175 [in Ukrainian]
15. Diakonenko O. (2023). Social capital of territorial communities of Ukraine in the conditions of war: modern transformations and forecast shifts. *Demography and Social Economy*. Issue 2 (52). pp. 54-71. DOI: 10.15407/dse2023.02.054 (Accessed: 12.03.2024) [in Ukrainian]
16. Berezina S. (2015). Modern trends in reforming the social insurance system of Ukraine. *Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. Economy*. 2015. Issue 3. pp. 25-31 [in Ukrainian]
17. Vlasenko R., Yatsenko L. (2023). Social risks of Ukraine in the conditions of war and post-war recovery. *Problems of modern transformations. Series: Economics and Management*. Issue No. 7. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-7-07-01> (Accessed: 12.03.2024) [in Ukrainian]
18. Hrytsaienko M. I. (2016). The role of social capital in the formation and unification of territorial communities. *Regional economy*. pp. 116-123. Available at: http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/2427/1/business-inform-2017-8_0-pages-116_123.pdf (Accessed: 12.03.2024) [in Ukrainian]
19. Kutsenko V. (2010). The role of the environment in the formation of social capital. *Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*. Issue № 12. pp. 25-35 [in Ukrainian]
20. Sereda Yu. V. (2014). The role of social capital in the modernization of Ukrainian society. *Ukrainian society*. Issue No. 2. pp. 54-70. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2014_2_8 (Accessed: 12.03.2024) [in Ukrainian]
21. Yip W., Subramanian S.V., Mitchell A.D., Lee D.T., Wang J., Kawachi I. (2007) Does social capital enhance health and well-being? Evidence from rural China. *Social science & medicine*. Vol. 64, № 1. pp. 35-49.
22. Stryzhak O.O. (2016). Dichotomy of formal and informal institutions. *Economy and society*. № 5. pp. 19-25. Available at: https://economyandsociety.in.ua/journals/5_ukr/4.pdf (Accessed: 12.03.2024) [in Ukrainian]

The article received 23.03.2026

The article is approved for publication 23.04.2026

The article is recommended for publication 25.05.2026

The article is published 29.05.2026